

Over het lezen van een zoekende ziel

‘In de ruim 27 jaar waarin ik preek is dat altijd een zoektocht geweest en gebleven: hoe de wereld van het Woord en de werkelijkheid van vandaag matchen. In deze coronatijd staat die vraag nog meer op spanning’, zegt ds. Peter Verbaan. We ontmoeten elkaar op RIVM-afstand op een zonnige morgen in de pastorie van Ermelo. Nog voor de koffie op tafel staat en het opschrijfboekje uit de tas komt, brandt hij los.

‘Een zoektocht naar bruikbare beelden. Twee voorbeelden uit de afgelopen tijd. Ken je ‘Kyrië’ van Herman van Veen? Kijk even op *Youtube*. Voor iedereen is er een Kyrië.

*Voor de bakker die zijn vuur laat doven;
voor de boer die zijn ploeg laat staan;
voor de metselaar die geen huis meer wil bouwen;
voor de priester die zijn gebed vergeet
voor de dokter die niet meer kan genezen;
voor de grootmoeder alleen op haar kamer;
voor opa die al vergeten is;
voor de angsten en slapeloze nachten;
voor ‘t verdriet dat niet geweten is...*

De lange opsomming eindigt met:
*‘Voor wie zal ik hier nu nog zingen;
voor diegene die ‘k hier vergeet.
Er kan niemand zonder wat vrede;
rijke boer of arme proleet.*

Voor iedereen een Kyrië – dat vond ik zo prachtig, dat ik de tekst heb gebruikt in de dienst van Goede Vrijdag.

Het andere voorbeeld is een Journaal-bijdrage van Rop Zoutberg, correspondent van de NOS in Spanje. Hij stond op een plein in Madrid en tijdens het gesprek werd hij overmand door tranen. Ik zou die (Palm)zondag, preken over de intocht in Jeruzalem en besloot te beginnen met die tranen. In de Lukasversie weent Jezus over Jeruzalem; eigenlijk gaat het daarin niet om Hem, maar moeten we wenen om wat de wereld mist. Op zo’n moment komen de actualiteit en het Schriftgedeelte opeens dichtbij elkaar.

Mijn ziel heeft het nodig om eerst verbinding te maken met de tekst. En dat terwijl ik al iedere dag bezig ben met het Woord. Hoorders veel minder, dus voor hen is het zéker nodig. Daarom is de invalshoek, het begin van de preek, het ‘bruggetje’ naar onze leefwereld voor mij heel belangrijk – ook al gaat het natuurlijk om meer dan één bruggetje...

Maar daar maak ik werk van. Op maandag – of zelfs eerder – heb ik de tekstkeuze bepaald en gaandeweg de week neem ik tijd voor associaties bij de tekst. Ik maak de exegese, lees meditatie of preken van anderen. Augustinus, Bonhoeffer, Miskotte, Noordmans, Hasselaar, De Kruijf... En daarnaast zijn er de dingen die je in het pastoraat oppikt.

Op Paasmorgen heb ik in de preek wat verteld over een oude collega, een vriend van ons. Toen we hem leerde kennen had hij een gelukkig gezin, vier kinderen en louter zegen. Twee jaar later was één

kind spoorloos verdwenen, een ander had zelfmoord gepleegd. Sindsdien had hij altijd de vraag bij zich: waar is het mis gegaan? Een worsteling met geloof, met God. 'Een dagelijks portie Barth' hield hem op de been. In zijn afscheidsdienst bij zijn emeritaat preekte hij over 'Wie met tranen zaaien, zullen met gejuich maaien.' Twee maanden geleden vertelde hij ons dat hij na 32 jaar voor het eerst een telefoontje had gekregen van zijn zoon. Tientallen jaren leefde hij tussen hoop en vrees. Alleen de melkboer vroeg nog af en toe: 'En, nog iets gehoord?'

Pasen is niet zien en toch geloven. Je gelooft je oren niet....

Voor mij was dat verhaal toen ik hoorde begin maart een Paasfragment. Die verrassing... het leven verrast, God verrast.'

Hoe vertolk je zo iets dan voor de gemeente? Als een getuigenis?

'Als predikant ben je tolk en getuige (Miskotte). In het evangelie gaat het over mensen die niet verwachten dat er iemand uit de doden opstaat. Het zou die zondag over de ontmoeting van Jezus met Thomas gaan. Jongeren van de 16+groep verzorgden via een filmpje de Schriftlezing. Samen hadden we de dienst voorbereid in een gesprek waarin de vragen aan bod kwamen: ik geloof wel/niet, het zal allemaal wel waar zijn, en: je gelooft het niet!

In dat kader heb ik onze vriend opgevoerd: hij kon zijn oren ook niet geloven en hij was eigenlijk te diep verloren om nog te hopen. Maar het Woord, de Geest, de Opgestane Heer is meer werkelijkheid dan wij kunnen bevroeden.'

Ben je daarin veranderd, in de loop van je predikantschap, dat je dit explicieter durft te zeggen? Of heb je dat altijd gehad?

'Ik denk wel dat het existentiëler geworden is. In de eerste jaren waren mijn preken een soort theologische verhandelingen met exegetische vondsten. De vreugde over zulke vondsten, als vrucht van studie en onderzoek, ken ik gelukkig nog steeds, ook al komt nu nog maar een bepaald percentage terug in de preek.

Uitgerekend over dat thema, *vreugde*, doe ik woordonderzoek, in de preken van Luther. 'Waar Christus is, daar is vreugde', zegt hij ergens. En dat geldt bij hem ook in dialectische zin: je kunt vreugde ervaren, terwijl je midden in de ellende zit; dat kleurt zijn spiritualiteit en bevinding. Als je het verder systematisch-theologisch ontvouwt, kom je bij *hilaritas*, waar Bethge en Bonhoeffer elkaar over schreven. Vreugde is een rode draad in het werk van Augustinus, Pascal, Luther, Van Ruler. Het is een sleutelwoord in de theologie. Dat klinkt ook door in preken. Geloven heeft iets van 'schotsje springen', je moet het een tijdje uithouden op een preek. Een week is soms te lang, in deze wereld vol prikkels. Ik weet niet of deze coronatijd maakt dat ik dit zeg. Augustinus zei al: "Mensen lezen niet meer. Jij bent het boek dat ze lezen".'

Dat legt nogal een druk op je schouders.

'Precies. Terwijl ik soms denk: ga maar naast die hoorders staan. Wat zeg je allemaal?

Gemeenteleden, vooral ook jongeren, horen, weten, lezen van alles en zijn *streetwise* als het gaat om ontwikkelingen in de samenleving. Je hoeft ze niets te vertellen over de ecologische voetafdruk. "Jij bent het boek dat ze lezen" doelt op doorleefde spiritualiteit, met alle voetangels en klemmen, vragen en zelfkritiek. Die is ook echt nodig.'

Prekend vanuit die doorleefde spiritualiteit zoek je wekelijks de verbinding met de actualiteit. Hoe doe je dat? Kun je daar een openheid voor ontwikkelen of laat je het gewoon gebeuren? Zijn er weken dat je 'dicht' zit?

'Gert Marchal zei altijd: "Mijn heil hangt er niet vanaf, maar de enige manier om – als predikant – te overleven is voor mij: lezen". Dat herken ik. Ik lees romans, er komen dagelijks een paar kranten door de bus. Er zijn goede vrienden die me door moeilijke periode geholpen hebben. En in deze crisistijd neem ik ook tijd voor ontspanning. Na een ritje van 80 kilometer op de racefiets kom ik *revived* thuis.'

Je hebt een manier van leven gevonden waarin je ontvangt en geeft. Je leest, je onderhoudt vriendschappen, je sport, je studeert, preekt.. Maar hoe leer je nu opmerkzaamheid? Zo'n fragment van een ontroerde journalist, waarom laat de ene collega dat lopen, terwijl een ander zegt: Kijk!
'Kees Waardenburg zei al op het seminarium: 'De beelden zijn er, je hoeft ze alleen maar te zien'. Het heeft te maken met gerichte aandacht, concentratie.'

Je moet wel de hele week 'aanstaan'.

'Is ook zo. Het is een vreugde, maar soms ook een last, dat eigenlijk voortdurend 'aanstaan'. De kleine bijdragen die ik schrijf voor bladen en blaadjes brengt een versnippering van aandacht met zich mee, dat is een nadeel. Maar het past ook wel weer bij mij. Het is een discussie in mezelf. Los daarvan, dit: Ik las dat de uitgever begin 1940 Koopmans *Postille* wilde herdrukken. Koopmans maakte bezwaar, de situatie was sinds de eerste uitgave, in 1937, zo veranderd, dat hij een nieuwe postille maakte. Wat wordt er in deze vreselijke tijd nu van ons als predikanten, van de prediking verwacht? We mogen mensen niet overvragen. Het viel me op dat hij schrijft: je bent herder en leraar. Je bent *leraar* om te zorgen dat de gemeente in deze tijd niet op het dwaalspoor van de verwildering raakt; en je bent *herder* om ervoor te zorgen dat de gemeente geen stenen voor brood krijgt voorgezet". Met een citaat van Gunning zegt hij dan: Ik ben zoekende. Mijn geestelijke leven, mijn spiritualiteit stelt niet zoveel voor. Maar misschien wortelt dat in het gemis van een kerk die mij droeg.' Dat zeg ik hem na. Daar werk je voor. Een geestelijke huis vol geloof, hoop, liefde, vreugde, waardoor je zelf denkt, mensen denken: Ik kan weer verder.'

Je bent voorganger, met inmiddels veel ervaring. Word je nog gevoed of voed jij?

'Een paar jaar geleden werd Gert Marchal door een hersenbloeding uitgeschakeld en overleden Gerrit de Kruijf en Gijs Hamoen – de laatste was mijn leermeester in De Meern. Het waren theologen waar ik me op oriënteerde; ik laafde me aan hun werk, stond met hen in contact, ze konden me nog eens corrigeren. Toen de een na de ander wegviel had ik het gevoel dat het stokje aan mij overgedragen werd.

Ik belde ze ook wel. 'k Weet nog van een moeilijke situatie in mijn eerste gemeente, toen ik te maken kreeg met de zelfmoord van een vader, vier kinderen. Heb ik Marchal gebeld.

'Gert, ik weet het niet....'

'Waar zit je het meest mee?'

'Dat ik eigenlijk niet weet wat ik zeggen moet.'

'Wat zou je willen zeggen?'

'Nou ja, toch ook iets van.... troost.'

'Waar denk je dan aan?'

'Psalm 139, ' Zelfs al maak ik het dodenrijk tot mijn sponde, Gij zijt er'.

Dat zijn mensen in je geestelijke zoektocht die je door een donker dal heen vergezellen. Collega's waar je je aan optrekt.'

En nu bél je niet vaak meer, maar word je gebeld?

'Er zijn adviezen of raadzame woorden die ik heb geïnternaliseerd. "Weet je wat hij altijd zei..." En ja, ik word soms ook gebeld. Of je loopt na een overleg met iemand op naar het station en dan gaat het eigenlijk over veel wezenlijker dingen dan de hele vergadering.'

We beleven roerige tijden, een coronapandemie, een ontwrichte schepping, economische rampspoed in het verschiet, verschuivende machtsverhoudingen. Stel – je zou vandaag een kanselboodschap mogen schrijven, waar zou je aandacht voor vragen?

'Kanselboodschappen moet je pas formuleren als het water onder een bepaald niveau (of NAP) is gedaald, zei Noordmans, eerder niet. Als je vandaag zo'n tekst zou publiceren, kun je je borst natmaken, met al die twitterende predikanten. Aan de andere kant: als het je gegeven zou zijn, om voorbij de 'parmantige duidingsdrift' (Bas Heijne) iets te zeggen, dan zou het wat mij betreft gaan over de vraag hoe je de boodschap van zonde en genade vertolkt voor vandaag. Hoe vind je daar eigentijdse taal voor? Dat vind ik een voortdurende zoektocht. Ik klamp aan bij Tillich, die spreekt over vervreemding. Dat zou een vraag uit mijn kanselboodschap kunnen zijn: Waren we in onze cultuur niet vervreemd geraakt van ons diepste mens zijn? Michael Beintker, emeritus hoogleraar Duitsland, schrijft over zonde als 'Verstrickung', verstrikking, als alternatief. Dan denk je als vanzelf aan 'het net van de vogelvanger', uit de Psalmen. We waren zo verstrikt geraakt in allerlei zaken. In de gebeden in de liturgie probeer ik te verwoorden dat ook schuldig staan aan alles wat er nu gebeurt. En in de kanselboodschap zou ik ook de verwachting uitschrijven dat de Pinkstergeest weer opnieuw vaardig over ons wordt, voor 'anders leven' in de post-coronatijd. Jonathan Sacks benadrukt in zijn uitleg over Exodus dat er een paar grote daden zijn die God doet. Daarna moeten wij aan de slag. Dat is een hele leerschool. In de kerk zouden we zeggen: we moeten vanuit Pasen gaan leven en onze verantwoordelijkheid nemen.'

Je begint niet over de tekenen van de tijd, de weeën van de eindtijd of duistere beelden uit Openbaring.

'Op een bijbelkring met 70-plussers ontmoet ik wel mensen van 'Het Zoeklicht'. Die thema's, eindtijd, ook de toekomst van Israël, gaan we zeker niet uit de weg. Onlangs lasen we op de literatuurkring Anne Eekhout, 'Nicolaas en de verdwijning van de wereld'; dat gaat helemaal over apocalyptiek en wat doet dat dan met de mensen rond de hoofdpersoon, een jongetje. Het boek opent met een gedicht van de Japanse Yamagata:

*Oh Lover, hold on
Till I come back again
For these arms are growing tired,
And my tales are wearing thin
If you're patiënt I will surprise,
When you wake up I'll have come.*

Tegen de achtergrond die alsmaar zwarter wordt – mensen hebben geen water, geen voorzieningen meer – gaat het over verwachting, met volharding blijven hopen. De meningen over het boek waren sterk verdeeld. Sommigen vonden het vreselijk, anderen prachtig. ‘Die sprinkhanenplagen in Afrika, dominee, dat doet je toch hier aan denken....’

Ik kan me helemaal laten meenemen door zo’n boek. Tegelijk denk ik: *Hold on, till I come back again.* God vindt wel weer nieuwe wegen.’

Het is ook iets existentialistisch: ik blijf zolang mogelijk mezelf. Ik blijf hopen in absurde wereld. Wie weet wat ons nog te wachten staat. Het is ook een gelovig statement.

‘Ja, al is dat ook meteen het lastige. Al vanaf mijn vroegste jeugd heb ik de beelden van hongersnoden in Afrika op mijn netvlies. Nu zijn er de sprinkhanenplagen, de overstromingen, het virus dat ook en vooral de allerarmsten in hun voortbestaan treft, de vluchtelingenkampen aan de rand van Europa. Ze vormen een permanente aanklacht, die een plek krijgt in de liturgie af en toe, maar waar we eigenlijk geen raad mee weten.’

We proberen het een plek te geven in ons kleine universumpje. Het is heilzaam als we het benoemen in de liturgie – we missen het als er geen enkele aandacht voor zou zijn. Tegelijkertijd woelt het in onze innerlijke wereld; je onderkent de neiging bij jezelf om je ervoor af te sluiten.

‘Ja. Het evangelie bepaalt mij met de regelmaat van de klok bij zaken die chronisch scheef zitten. Dus mijn neiging om zaken te ‘parkeren’ wordt telkens doorbroken. We hebben een paar ochtenden aandacht besteed aan groene theologie. Daarna kwamen er weer andere thema’s op, apocalyptiek, Israël, etc. Het zijn allemaal potjes op het vuur, je roert nu eens hierin, dan weer daarin. Het predikantschap raakt aan veel thema’s. Dat is de kracht en de zwakte. In de liturgie kun je alle dingen bijeenbrengen en je tekort benoemen. En dan is de Schrift er die zaken agendeert, om niet te verzanden.’

De liturgie ervaar je als een dragende kracht.

‘Ja, ik merk dat ik de gebeden steeds belangrijker vind; urgenter. Preken gaat me niet makkelijker af. Terwijl ik in de loop der tijd ook wel heb geleerd: God zegene de greep van vandaag. In mijn eerste gemeente werkte ik soms halve zaterdagavonden door. Nu denk ik: daar wordt het niet beter van, dus dit moet het zijn voor deze zondag.’

Heb je de ruimte om zelf thema’s aan te snijden? Bijvoorbeeld over de omgang met geld, over het gebed, over ethische thema’s of over zoiets als de eroderende werking van de secularisatie?

‘Zeker. Als ik bijvoorbeeld allerlei signalen zou opvangen over ‘biddeloosheid’, zou ik zo een serie diensten over het gebed kunnen inroosteren. We hebben een tijdlang het gesprek in de gemeente gevoerd over homoseksualiteit. Dat vind ik dan niet een thema voor op de kansel – maar wel voor verschillende gesprekken in een zaal of thuis met elkaar.

Het thema ‘secularisatie’ is nooit ver weg, maar dat heeft er ook mee te maken dat die in mezelf zit. Als ik niet bij het Woord bepaald word en niet door God op de kansel was geplaatst - ergens geloof ik dat door alle menselijke factoren heen - dan was ik net zo seculier geweest als een heleboel van mijn leeftijdsgenoten die zijn afgehaakt.’

Dus het ambt houdt je bij je geloof?

‘Ehm... Ik denk het wel. In mijn studietijd heb ik nog een keer getwijfeld of ik moest switchen naar economie. Maar toen ik ‘*Antwoord uit het onweer*’ van Miskotte las, wist ik het weer. Alsof het zo tegen mij gezegd werd: “Wat jij over God denkt is niet zo belangrijk, het gaat erom wat God over jou denkt.” Dat was een eyeopener voor me. Want wat ik zelf over God denk, als seculier mens, is niet zo belangrijk. Maar het ambt houdt me bij het Woord en dat Woord houdt me op de been.’

Het zegt wel iets over de kracht van de secularisatie.

‘Heman Paul benoemt secularisatie in termen van ‘verlangen’ en ik help hopen dat hij gelijk heeft. Maar ik vrees dat het meer is. Het gaat om dominante trekken in het geestesleven in onze westerse cultuur. Bij *In de Waagschaal* besteden we binnenkort aandacht aan digitalisering, dat is geen neutrale ontwikkeling.

Mijn seculiere ziel zoekt naar een huis voor de ziel en dat vind ik waar het levende geloof is, waar dat levend water stroomt. Daarmee zijn we weer bij mensen als Gunning en Koopmans. Welke middeleeuwer zei dat ook alweer: we moeten niet naar de beekjes gaan, maar naar de bronnen zelf? Dat betekent voor mij; lezen, lezen, lezen. Daarmee is ook gegeven dat het vindbaar is: als je leest met een zoekende ziel, vind je genoeg.’

Kees van Ekris

Koos van Noppen

Peter Verbaan (1966) is predikant van de wijkgemeente rond de Oude Kerk in Ermelo. Hij studeerde aan de universiteiten van Utrecht, Genève en aan Chateau de Bossey, het Zwitserse studiecentrum van de Wereldraad van Kerken. In 1993 werd hij bevestigd in het ambt en hij diende achtereenvolgens Oostermeer/Eestrum, Berkel en Rodenrijs en – sinds 2009 – Ermelo. In 2011 promoveerde hij op de studie: *Geweten - de rehabilitatie van een theologisch begrip* (een uitgave van Zoetermeer Academic 2011). Naast zijn werk als predikant is hij betrokken bij de bladen *In de Waagschaal* en *Confessioneel* (en tot voor kort *Kontekstueel*). Hij maakt deel uit van de Generale Raad van Advies van de Protestantse Kerk in Nederland.

Peter is getrouwd met Anne Verbaan-van den Heuvel. Zij werkte jaren als interimpredikant en is sinds 2017 verbonden aan de Protestantse Gemeente in Bennekom. Het echtpaar heeft drie kinderen.